

CUPRINS

Cuvânt înainte despre „Mamă! Pe mine m-ai uitat!”	7
AVANT PROPOS Sur „Et Moi? M’as-tuoubliée, Mère!”	14
Foreword „Mother! You forgot all about me!”	22

IMAGINAR ȘI ISTORIE

Romanitatea românilor reflectată în relatările călătorilor străini între anii 1710-1810 Sorin ȘIPOȘ	31
Românii din Balcani în descrierile de călătorie ale slaviștilor din Rusia (secolul al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea) Ion EREMIA, Liliana ROTARU	58
Românii din Balcani în paginile revistei <i>Familia</i> din Oradea (seria I, 1865-1906) Ion ZAINEA, MÉNESI Beáta	90

CONȘTIINȚĂ ȘI IDENTITATE NAȚIONALĂ

Momente capitale din istoria scrisului în aromână Nistor BARDU	103
Biserica „grecilor” din Alba Iulia Mirela MOCAN	115
Conștiință de neam și conștiință națională la aromâni în Epoca Modernă Stoica LASCU	123
Prolegomene la statutul de minoritate națională al aromânilor din Albania Viorel STĂNILĂ	173
„Istorie orală-Istorie trăită” printre românii istrieni (Croația) Gheorghe Vasile PETRILĂ, Ovidiu Bogdan GABOR, Constantin Liviu DEMETER	206

POLITICĂ, ECONOMIE ȘI SOCIETATE LA ROMÂNII BALCANICI

Aromânii și evreii primii bancheri ai Europei Centrale (sfârșitul sec. XVIII-prima jumătate a sec. XIX)

Mihai M. DRECIN 220

Activitatea politică a macedoromânului Alexandru Mocioni

Doru SINACI..... 229

Gimnaziile, școli normale și licee în limba română înființate și subvenționate de guvernele de la București pentru aromânii din Grecia (1880 - 1900)

Ion I. SOLCANU..... 243

Misiunea delegației aromâne în capitalele europene

Emanuil INEOAN 256

Consiliul Național Român din Vârșeț

Corneliu PĂDUREAN..... 265

O revistă macedo-română în Bucureștiul interbelic (1926)

Delia CORA..... 273

ÎNTRU BALCANI ȘI EUROPA CENTRALĂ

Comunitatea românilor din Ungaria sau despre o „cădere” în Balcani

Gabriel MOISA, Livia BUCUR..... 280

Relațiile româno-iugoslave: trăsături distincte (1965-1980)

Anatol PETRENCU..... 303

Comunitatea românilor din Ungaria. Organizarea lor comunitară

Gabriel MOISA..... 312

Cuvânt înainte despre „Mamă! Pe mine m-ai uitat!”

Replica de mai sus o găsim în piesa de teatru în versuri „Poemul Unirii”, scrisă de dramaturgul, poetul, prozatorul și actorul Zaharia Bârsan¹. Poemul a fost jucat pentru prima dată la 24 ianuarie 1918, de către trupa Teatrului Național din București², refugiat la Iași între toamna anului 1916-toamna anului 1918.

Din 1919 „Poemul Unirii” este o piesă efectiv în vogă, fiind jucat nu numai în Vechiul Regat ci și în provinciile românești unite cu Patria-Mamă în 1918. În aprilie-mai 1919 Teatrul Național din București face primul turneu oficial în Transilvania, cu o trupă formată din actori de primă mână ai vremii. S-au jucat piesele „Poemul Unirii” și „Trandafirii roșii”³ ale lui Zaharia Bârsan,

¹ Brașovean la origine (1878-1948), școala primară, gimnazială și liceul le face în comuna natală Sânpetru, apoi la Brașov și Năsăud, bacalaureatul luându-l la Liceul „Gh. Lazăr” din București. În 1901 absolvă Conservatorul de Artă Dramatică, Clasa C. I. Nottara, din București. În paralel urmează cursurile Facultății de Litere și Filosofie a Universității din București. Se impune în lumea teatrului din România. Studiază la Viena și Berlin, mai apoi și în Italia, cu o bursă acordată de „Societatea pentru Fond de teatru românesc din Transilvania”, cu condiția de a efectua turnee teatrale în provincie, a instrui trupele de diletanți în vederea creșterii interesului pentru teatru a românilor transilvăneni. Ca urmare, între 1903-1913 va efectua patru turnee cu companii teatrale de profesioniști în Transilvania, toate încununate de succes. Vezi date biografice la: Zaharia Bârsan, *Impresii de teatru din Ardeal*, Tipografia George Nichin, Arad, 1908, 144 p.; Justin Ceuca, *Zaharia Bârsan. Monografie*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1978, p. 5-39; Dr. Aurel Buteanu, *Teatrul românesc în Ardeal și Banat, 1919-1944*, Ed. Teatrului Național din Cluj, tipărit la Timișoara, 1945, p. 117-122; ***, *Dicționarul scriitorilor români*, A-C, Coordonare și revizie științifică: Mircea Zăciu, Marian Papahagi, Aurel Sasu, Ed. Fundației Culturale Române, București, 1995, p. 251-252; ***, *Academia Română. Dicționarul General al literaturii române*, A-B, coordonator general Eugen Simion, Ed. Univers Enciclopedic, București, 2004, p. 463-465.

² Zaharia Bârsan, *Se face ziuă, Versuri, Poemul Unirei*, ediția a V-a, Ed. Cartea Românească, București, f.a., p. 127.

³ Scrisă în 1915, avea ca subiect jertfele ostașilor români în Războiul de Independență a României din 1877/1878.

alături de „Răzvan și Vidra” de Hașdeu și „Amurg de Soare” de Delavrancea. Dacă piesele lui Hașdeu și Delavrancea sunt cunoscute inclusiv de generațiile vremii respective, pentru mesajul lor istoric și patriotic, piesele lui Zaharia Bârsan erau și sunt mai puțin cunoscute, mai ales în Transilvania, deși conținutul lor se încadra în același mesaj istoric și politic.

La Cluj, veritabilă capitală a Transilvaniei, piesa „Poemul Unirii”, în cuplaj cu „Răzvan și Vidra”, se joacă la 14 mai 1919, orele 20⁰⁰, exact în ziua în care Sala Teatrului este preluată de autoritățile românești⁴. Motivația juridică și financiară a hotărârii Prefecturii românești a județului, consta în faptul că clădirea a fost construită de către statul maghiar din fonduri publice, deci din contribuția inclusiv a cetățenilor de origine română. Presa vremii înregistra o sală arhiplină, ocupată de românii din oraș și așezările din hinterlandul acestuia, locuite în majoritate sau totalitate de români. Pe lângă elita intelectuală locală, sala este populată de studenți, țărani și ofițeri români ai armatei eliberatoare, care participă la spectacol într-un entuziasm deosebit. Era descătușarea patriotismului românesc după decenii, chiar secole, de împilare a românilor de către autoritățile maghiare, habsburgice și austro-maghiare⁵.

La 1 decembrie 1919 se deschid oficial porțile Teatrului Național din Cluj. Era un moment politic și cultural de excepție. Se împlinea un an de la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, iar în fruntea României Mari se instala un guvern de unitate națională condus de ardeleanul Alexandru Vaida Voevod. Este prezent dr. Tiberiu Brediceanu, șeful Resortului⁶ Culte și Instrucțiune Publică din Consiliul Dirigent. Acesta împuternicește pe Constantin Pavel, solist al Operei Maghiare din Cluj, să redacteze un memoriu privind organizarea Teatrului Național Român și a Operei Române din Cluj⁷. Dacă acesta se va ocupa de viitorul Operei Române, Zaharia Bârsan o va face pentru Teatrul Românesc, al cărui prim director va fi. Entuziasmul care cuprinde spectatorii este la fel de mare, ca și în situația repetării spectacolului la 1 februarie 1920 în fața Familiei Regale. Regele Ferdinand I și Regina Maria

⁴ Teatrului Maghiar i se alocă „Teatrul de Vară”, situat lângă Parcul central al orașului, până astăzi sediul Teatrului și Operei Maghiare din Cluj-Napoca. Noul sediu va fi amenajat și modernizat cu fonduri alocate de Statul român. Vezi: Justin Ceuca, *op.cit.*, p. 28; Aurel Buteanu, *op.cit.*, p. 143-152.

⁵ Aurel Buteanu, *op.cit.*, p. 147-148.

⁶ În fond un minister al unui guvern provincial (Consiliul Dirigent), care trebuia să faciliteze integrarea provinciei în realitatea administrativ-juridică a Regatului român. Consiliul Dirigent avea o împuternicire temporară, desființându-se în aprilie 1920.

⁷ Aurel Buteanu, *op.cit.*, p. 149.

participau la festivitățile oficiale ale deschiderii Universității românești a „Daciei Superioare” și înființării Institutului de Istorie Națională din Cluj, ultimul fiind fondat și condus de istoricii Ioan Lupaș și Alexandru Lapedatu⁸.

„Poemul Unirii” era, din punct de vedere compozițional, o piesă în versuri într-un act, care dura în jur de o oră. Indicația regizorală preciza de la început atmosfera în care trebuia să se desfășoare acțiunea: „Dimineată de vară, vârful Carpaților, cerul limpede, după furtună. Se mai aud la început tunete depărtate, care se pierd. Un steag (tricolorul românesc – n.n.) pe vârful din dreapta”⁹.

Personajele piesei erau: România (întruchipată de artista Olimpia Bârsan¹⁰ - n.n.), Basarabia, Bucovina, Transilvania¹¹ și Banatul, un Dorobanț (soldat al Armatei Române – n.n.). În afară de Dorobanț, îmbrăcat în uniformă militară, celelalte personaje erau îmbrăcate în costume naționale specifice zonei. Ele apar pe rând, cântând și declamând versurile prin care se reprezintă istoric, adunându-se la „sânul Patriei Mame” – România, care le primește cu bucurie maternă.

Interesantă și emoționantă este desfășurarea piesei, ca și textul replicilor, intrarea în scenă a personajelor respectând evenimentele politice ale anilor 1918-1919, respectiv etapele unirii provinciilor românești cu Regatul României.

În debutul piesei, „România” declamă: „S-a potolit furtuna (în sensul că s-a încheiat Marele Război – n.n.)... de-abia se mai aude/S-a dus pe zări străine cu trăznetele ei/Pe plaiurile mele de sânge încă ude/Cad razele de soare... scânteii lângă scânteii (în sensul că se așterne pacea – n.n.)”. În continuare, „Patria-Mamă” aude cum de peste Prut, în „ciuda loviturilor de cnut” primite din partea opresorului străin (Rusia – n.n.), răsună cântecul Basarabiei. „Frumoasa Bucovină/tresare la cântarea codrilor de fag”, „Iar peste munți încolo, pe Murăș și pe Crișuri/Cad lanțuri grele și ușile de fier”.

⁸ Vezi: *Serbările pentru inaugurarea Universității din Cluj, 31 ianuarie-2 februarie 1920*, Ediție Anastasică, Ed. Argonaut, Cluj-Napoca, 2020, p. 9-10.

⁹ Zaharia Bârsan, *Se face ziuă, Versuri, Poemul Unirii*, p. 127.

¹⁰ Născută în Galați, într-o familie de intelectuali, tatăl inginer. Căsătorită cu Z. Bârsan în 1907. Trăiește între 1887-1935, fiind înmormântată în Cimitirul „Sfânta Vineri” din București, unde va fi înmormântat și soțul ei, în 1948. Vezi: Justin Ceuca, *Zaharia Bârsan. Monografie*, p. 21, 30, 32.

¹¹ Faptul că în piesă nu apar inclusiv provinciile tradiționale Crișana și Maramureș se explică prin aceea că, de cele mai multe ori, ele erau încadrate în plan geografico-politic Transilvaniei, în sensul larg al cuvântului.

Trecerea „furtunei” îi facilitează României să-și facă o cruce pentru că „Visul nostru mare de veacuri... s-antrupat”¹².

Tânărul Dorobanț intră în scenă cu o replică pe măsură: „Sunt fericit acuma, te văd întinerită/Pe fața ta-ngrijită și suptă de vegheri/Zăresc din nou, o Doamne, credința răsărită/Că ziua cea senină răsare din dureri”¹³.

În această atmosferă de fericire și împliniri istorice, intră în scenă Basarabia. Ea își cântă și declamă vechile rădăcini românești, bazate pe Biserica tradițională, ceasloavele străbune – cronicile care-i aminteau drumul în istorie alături de pământurile de peste Prut, până la Carpați și Ceremuș. Lasă uitării viața grea și dorurile sugrumate de opresorul străin. În fața visurilor împlinite, vine cu dealurile, câmpiile și văile înflorite la „Caldul sânului de mamă”, care o „mângâie-n chemări”¹⁴.

Bucovina, „furată” din preajma Mamei, revine în marea familie a românilor cu „tot ce are mai bun”. Nu uită să spună că a ținut-o trează în sentimentele sale naționale „cel mai sfânt mormânt/din acest pământ”. Trimiterea la Ștefan cel Mare de la Putna este evidentă¹⁵.

Spectacolul atinge apogeul bucuriei când apar Transilvania și Banatul, cele mai năpăstuite copile de „haina Istorie”. Din cântecele lor răzbat trimiterea la eroii Horea, Cloșca, Crișan, Avram Iancu care le-au ținut treze în vremuri de „împilări, ucidere, asupra, temnițe”. Au scrâșnit din dinți dar „n-am căzut o clipă în rătăcire”. În final se închină României cu gânduri curate și recunoștință: „Ți-aduc mândria noastră neînfricăta/Cu sufletele călite de nevoi/Și ne-nchinăm în fața ta prea sfântă/De toate ce făcuta-i pentru noi”¹⁶.

În acest moment apoteotic, din culise se aude strigătul: „Mamă! Pe mine m-ai uitat!” Este glasul „copilei din sud” a României – Macedonia. Ea întruchipa pe toți românii din Balcani: macedoromânii, meglenoromânii, istro-românii, răsfirați în zonele muntoase ale Greciei, Bulgariei, Albaniei, Serbiei, în Peninsula Istria. Vechea lor istorie pe linia legăturilor economice și culturale cu românitatea de la nord de Dunăre se dorea racordată la sărbătoarea înfăptuirii României Mari.

Dialogul dintre România-Mamă și năpăstuita „copilă din sud” ocupă ultimele secvențe ale piesei, fiind de un tragism aparte. Pericolul grecizării și

¹² Zaharia Bârsan, *Se face ziuă, Versuri, Poemul Unirii*, p. 127-128.

¹³ *Ibidem*, p. 128.

¹⁴ *Ibidem*, p. 129-132.

¹⁵ *Ibidem*, p. 133-135.

¹⁶ *Ibidem*, p. 139.

slavizării se alătură mai vechilor nedreptăți otomane. Dragostea Macedoniei față de „Patria-Mamă” este cu atât mai sfâșietoare cu cât șansa alăturării ei României Mari era imposibilă: „Visam de mult/Să vin să te-ascult/Să cat lângă tine/Zile mai senine.../Azi cu tine-n gând/M-am trezit plângând/Și-a trecut un nor/Norul călător/Și m-a luat călare/Peste Munți și Mare/Mă ardea să-ți spun/Cui mă lași tu? ... Cui?”¹⁷

Replica României este în egală măsură sfâșietoare dar și încurajatoare pentru „copila din sud”: „Dumnezeu să mi te ție/... nu s-a-implinit încă scrisul/Să te-nalți și tu copilă și să-ți vezi aevea visul/Dară vremea nu-i departe... m-am gândit de-atâtea ori/Numai tu să fi orfană într-o zi de sărbătoare/Vom veghia cu drag de suflet peste vieața ta fecioară/Și-o să vii și tu la mine...”¹⁸.

După ce Transilvania, Banatul, Basarabia și Bucovina se alătură gândurilor Țării-Mamă, angajându-se să „vegheze” pentru „surioara” lor, România continuă: „Nu mai plânge!... du-ți calvarul până sus în albaștrimi!/Bunul Dumnezeu atuncea te-o vedea din înălțimi/Și mi te-o trimite-ncoace într-o zi de primăvară/Cea mai mică dintre toate... cu viața cea mai amară”¹⁹.

Dialogul între Fiică și Mamă continuă la fel de sfâșietor. Macedonia roagă marea Familie întrunită, în sfârșit: „Lasă-mă să stau oleacă.../Am să plâng... și o să-mi treacă/Dar să văd și eu în soare/Mândra voastră sărbătoare/ Bucuria voastră mare/Vreau și eu să-mpărtășesc/Și prin lacrima amară/Să mă bucur... să trăiesc”. Mama-România continuă: „Bucuria din durere-i cea mai sfântă bucurie/Numai cei curați la suflet pot în inimă s-o ție/Și s-o verse din durere peste cei ce-s fericiți/Fericirea voastră astăzi cui aveți s-o mulțumiți?/Cine-a-mpins arartatoarea de-am trecut de ceasul greu?/Cine a făcut minunea asta mare, sfântă?”²⁰

Finalul piesei aparține Dorobanțului. El nominalizează în versuri „vinovații” succesului care a dus la făurirea României Mari. Îl invocă pe Dumnezeu, apoi sacrificiul ostașilor români pe fronturile Marelui Război. Ei au făcut ca să „bată ceasul nostru”, ceasul Unirii²¹.

Indiscutabil, „Poemul Unirii” este un produs de artă și suflet realizat de un actor-intelectual sensibil, racordat total la momentul istoric epocal pe care-l trăia. Piesa respectă adevărul istoric, se încadrează în lungul șir de piese de

¹⁷ *Ibidem*, p. 141.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*, p. 142.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*, p. 143.